

Sårbarhet i det framväxande folkhemmet

– Arbetarkvinnans kropp i Inga Lena Larssons *Vide ung*

Vera Ydrefelt

Arbetsförfattaren Inga Lena Larsson (1907–1987) gav mellan 1945 och 1959 ut sju romaner. Under sin karriär uppmärksammades hon som en social författare med styrkan att skildra livet sådant det är. Hennes avtryck i den arbetarlitterära kanon har dock varit svagt. För allmänheten är hon idag en okänd författare och hennes författarskap uppmärksammades inte av den litteraturvetenskapliga forskningen förrän 1980. Då ägnar litteraturvetaren Eva Adolfsson Larsson ett kapitel i sitt verk *Livsstycken. Om kollektivets röster, varuvärldens myter, kvinnans liv och dikt* (1980). Larsson får även en plats i Lars Furulands och Johan Svedjedals översiktsverk *Svensk arbetarlitteratur* från 2006 och 2014 studerar litteraturforskaren Anna Williams tre av Larssons romaner i artikeln ”Dagsverke, dröm och demokrati. Exemplet Wilhelm Moberg och Inga Lena Larsson”. Därefter lyfts Larssons författarskap fram i media- och kommunikationsvetaren Therese Hellbergs avhandling *Vanära, fattigdom och dubbelarbete. Om kvinnors platser och värden i folkhemmet i romaner och krönikor 1940–1955* från 2022. Att Larsson länge blev översedd kan kopplas till de ämnen hon vågade beröra i flera av sina romaner, ämnen som först idag är accepterade inom den arbetarlitterära forskningen. Sex, illegal abort, sexuella övergrepp och prostitution blottläggs – teman som på Larssons tid var tabubelagda. Arbetarkvinnliga erfarenheter placeras i centrum av berättelserna vilket forskningen idag uppmärksammar och intresserar sig för.

Den tidigare forskningen lyfter fram Larssons starka skildringar av arbetarkvinnans villkor. Adolfsson studerar Larssons romaner *Vide ung* (1951), *Födelsenatt* (1952) och *Molnen driver* (1953). Romanerna läser hon som ”proletära bildningsromaner”

där läsaren får följa en ”ung arbetarflickas väg” från ”omedvetenhet” och ”total utsatthet” till insikten om att hon måste ”ta sitt liv i egna händer” (1980: 248). Även Williams skriver om dessa romaner och påtalar den ”svarta samhällsbild” som framställs och hur skildringarna blottlägger konsekvenserna av ”ett samhälle byggt på klasskillnader och kvinnlig underordning” (2014: 110). De tidiga femtiotalromanerna analyseras också i Hellbergs avhandling, tillsammans med romanen *Vattenpass* från 1950. Hon närmar sig dessa utifrån ett feministiskt perspektiv där föreställningar om nationell identitet och medborgarskap är fonden för hennes läsningar. Vidare uppmärksammar Hellberg skildringarna av moderskap i *Vattenpass* och *Födelsenatt* och menar att en bild framträder av ”allmoge- och arbetarkvinnors brist på alternativ annat än att gifta sig och skaffa barn” (2022: 141). Hellberg studerar även skildringen av illegal abort i *Vide ung* och hur denna skildrar arbetarkvinnors fastlåsta position i ett patriarkalt klassamhälle. Med denna artikel vill jag fortsätta det samtal som den tidigare forskningen har påbörjat och via ett sårbarhetsperspektiv visa hur Larsson inte bara ger utrymme åt utsatthet utan även agens.⁵⁴ Vad jag menar är kraften i Larssons tidiga femtiotalromaner är hur den arbetande kvinnan i mellankrigstiden gestaltas både som ett offer och som en aktör. Larssons kvinnor befinner sig i stark utsatthet och sårbarheten finns uttalad på textens yta, men den har en aktiv funktion för berättelserna och protagonisterna. Sårbarheten skapar en rörelse mellan de gestaltade kvinnorna och deras omgivning och driver berättelserna framåt.

För att tydliggöra hur sårbarhet gestaltas hos Larsson och vad den gör med de skildrade kvinnornas situation och agens har jag här valt att fokusera på romanen *Vide ung*. Jag undersöker hur sårbarhet skildras i romanen och hur huvudpersonens erfarenhet av sårbarhet ger utrymme för agens. Men innan jag kommer in på romanen vill jag först klargöra min teoretiska ingång till sårbarhet och begreppen kvinna, kropp och klass.

⁵⁴ Artikeln baseras på min masteruppsats ”Agerande skörhet. Kropp och sårbarhet i arbetarförfattaren Inga Lena Larssons romaner *Vattenpass*, *Vide ung* och *Födelsenatt*” från 2022.

Teoretisk bakgrund

Min tillnärmning till sårbarhet är emotionsteoretisk och fenomenologisk och grundar sig i Sara Ahmeds diskussion i *The Cultural Politics of Emotion* från 2004 samt Toril Moïs essä ”What Is a Woman? Sex, Gender, and the Body in Feminist Theory” från 1999. Det betyder att mitt fokus ligger på sårbarhet som generativ och som en kroppslig erfarenhet.

Moi utgår från Simone de Beauvoirs fenomenologiska förståelse av begreppen kropp och kvinna. Kroppen ser hon som formad av både naturens och kulturens domän och hon argumenterar för att det inte går att dra en tydlig gräns mellan dessa därför att kroppen är mångtydig. Kroppen präglas av båda sfärerna, samt av alla andra erfarenheter en människa har genom livet. Kroppen är en *situation* – ett begrepp som Beauvoir enligt Moi använder för att undvika det klassiska motsatsförhållandet mellan subjekt och objekt (1999: 65). ”Att se kroppen som en situation betyder [...] att hänsyn tas till både den specifika kroppen och meningen den konkreta kroppen har för en situerad, ’situated’, individ” (Ydrefelt 2022: 21). Kroppen är alltså i sig en situation och vårt perspektiv på världen, samtidigt som den alltid befinner sig i ett samspel med omgivningen och med andra situationer som kroppen genom livet befinner sig i (Moi 1999: 68). När Moi talar om ”levd erfarenhet” så ska det förstås som vår erfarenhet av *alla* situationer kroppen genomgår i livet.

To analyse lived experience is to take as one’s starting point the experiencing subject, understood as always situated, always embodied, but also as having a dimension of freedom. Subjectivity is neither a thing nor an inner, emotional world; it is, rather, our way of being in the world. (Moi 1999: 81)

Subjektiviteten är förkroppsligad, vilket är en viktig utgångspunkt för hur Beauvoir förstår vad en kvinna är:

For Beauvoir, then, the question is not how someone of any sex becomes a woman, but what values, norms, and demands the female human being – precisely because she is female, comes up against in her encounter with the Other (society). In order to understand what it means for the individual woman to encounter the Other, we must investigate her concrete lived experience. (Moi 1999: 79)

För att förstå vad det betyder att vara kvinna i en viss kontext så måste man alltså studera hennes konkreta levda erfarenhet.

Även Ahmed har ett fenomenologiskt perspektiv och närmar sig känslor utifrån deras intentionalitet – de alltid är riktade på eller handlar om något. Belysande för att förstå hur hon närmar sig känslor är att hon inte frågar sig vad känslor *är* utan snarare vad de *gör*, vilket understryker att hon ser känslor som inte enbart boende ("reside") i subjekt utan även som generativa – de skapar effekter utanför den erfara kroppen. Hon skriver att känslor inkluderar "(re)actions or relations of 'towardness' or 'awayness'" i mötet med objekt, alltså att de på olika sätt orienterar oss till eller emot någon eller något (2014: 8). "Emotions, in other words, involve bodily processes of affecting and being affected, or to use my own terms, emotions are a matter of how we come into contact with objects and others" (2014: 159). I min analys tar jag fasta på den här kontakten och den rörelse som den skapar. Med hjälp av Ahmed vill jag alltså belysa att sårbarhet kan ses som generativ och därför inte ska förstås som en passiv position. Men med detta sagt, att vara sårbar innebär tveklöst olika grader av utsatthet. Genom våra liv är vi på olika sätt beroende av vår miljö och andra människor för att överleva, vilket gör oss sköra och mottagliga för lidande. I den bemärkelsen är alla människor sårbara, men i samhället är vissa grupper mer sårbara än andra. Upplevelsen av sårbarhet påverkas av faktorer som ras, kön, sexualitet och klass och gör även något med vårt handlingsutrymme. Men under de senaste åren har sårbarhetsforskning även lyft fram sårbarhet som en öppning för agens och motstånd. Nämnas kan antologin *Vulnerability in Scandinavian Art and Culture* från 2019 där sårbarhet definieras som en position som *gör* – "we show how vulnerability as a lens *does* something", "it mobilizes, puts in motion, is generative, and is not merely referring to passive positions" (Dancus, Hyvönen & Karlsson 2019: 7).⁵⁵ Sårbarhet kan alltså ses som skapande av rörelser mellan personer i det privata och mellan individer och samhället och det är detta jag tar fasta på i min läsning av *Vide ung*.

Klass är ett mångfacetterat begrepp vars tillnärmning varierar beroende på analysens syften, men grundläggande kan begreppet sägas användas för att belysa "strukturell ojämlikhet, relaterad till tillgången till makt och ekonomiska resurser" (Sohl 2014: 95). Klass kan alltså ses som en strukturell position inom det kapitalistiska systemet

⁵⁵ Denna tillnärmning till sårbarhet har även det pågående forskningsprojektet "Engaging Vulnerability" vid Uppsala universitet, där flera discipliner studerar sårbarhet utifrån tanken att det är en produktiv position – "[a] state that *does* something". Se forskningsprojektets hemsida: <https://www.engagingvulnerability.se/about/>.

som påverkar vårt handlingsutrymme, men som sociologen Lena Sohl lyfter fram i sin avhandling *Att veta sin klass. Kvinnors uppåtgående klassresor i Sverige* (2014) så har den feministiska kritiken av ett alltför snävt manligt fokus på klass visat att klass också måste ses som en levd erfarenhet (109). Hon skriver: ”Att kapitalismens logiker är avgörande för att förstå hur klassjämligheter skapas och omskapas står inte i motsats till att förstå hur människors subjektiviteter skapas inom detta system” (Sohl 2014: 121). Det ena behöver alltså inte utesluta det andra och i min tillnärmning till klass så är det särskilt den levda erfarenheten jag vill lyfta fram därför att den är i centrum av skildringen i *Vide ung*. Men i analysen tar jag även in kontextuella faktorer som är centrala för att förstå den sårbarhet som skildras och som därav även har betydelse för de skildrade kvinnornas position i arbetarklassen.

Den klassbestämda kvinnliga sårbarheten

Vide ung utspelar sig i arbetarnas Stockholm under mellankrigstiden. I romanen möter vi föräldralösa Vera och får följa hennes kamp för att behålla värdigheten i en tillvaro av ensamhet och fattigdom. Det är en socialrealistisk skildring av ett liv präglad av osäkerhet både vad gäller arbete och bostad, och läsaren tas med in i påvra uthyrningsrum och karamellfabrikens enformiga och själlösa arbete. Efter ett kort förhållande med en man hon egentligen inte älskar blir Vera gravid och genomför en illegal abort som nästan tar hennes liv. Anna Williams kallar Larssons tidiga femtiotalromaner för ”sammanbrotsromaner” och skriver att skildringarna ”tvingar protagonisterna till den mörkaste botten” (2014: 110). Det är en talande beskrivning av *Vide ung* som avslutas med att Vera är nedbruten och tyngd av ”förtvivlan, skam och skuld” (Larsson 1951: 293). Mörkret och utsattheten är högst närvarande genom hela romanen och den är knuten till Veras position som kvinna och arbetarklass. Men vad som sticker ut i gestaltningen är att i den sårbarhet som skildras finns det alltid ett utrymme för agens. I det följande kommenterar jag fyra passager som illustrerar aktörskapet, sårbarhetens relationella karaktär samt hur kroppsligt kännbar den är. Det är när Vera förstår att hon är gravid; när hon sedan genomgår en illegal abort i en källare intill ett pannrum; när hon efter ingreppet håller på att förblöda; och när hon sedan hamnar på sjukhus. För att belysa den sårbarhet som gestaltas i dessa passager ges dock först en kort kontextuell bakgrund.

Som nämnts utspelar sig *Vide ung* under mellankrigstiden som något förenklat kan ses som tiden för när den svenska välfärdsstaten börjar växa fram. Det är en tid

präglad av reformer där en av tankarna var att utjämna ekonomiska skillnader mellan människor. Bland annat infördes behovsprövade barnbidrag 1935, och 1937 fick särskilt behövande mödrahjälp och moderskapspenning. Värt att nämna är även att nativiteten under 30-talet gick ned. 1934 gavs makarna Alva och Gunnar Myrdals verk *Kris i befolkningsfrågan* ut, där de slår larm om att Sverige slog rekord i nativetsminskning i Europa, vilket bidrog till att en befolkningskommission tillsattes i syftet att utreda hur staten kunde bidra till att fler barn skulle födas. Direkt relaterade till befolkningsfrågan och av relevans för att förstå *Vide ung* är även de reformer som genomfördes vad gällde sexualpolitik. 1938 avskaffades lagen mot preventivmedelsupplysning och samma år fick Sverige sin första abortlag där laglig abort kunde genomföras av medicinska, eugeniska eller humanitära skäl. I praktiken fick få kvinnor aborter beviljade och det skulle dröja fram till 1946 innan ett socialmedicinskt lagtillägg gjorde det möjligt för läkare att i högre grad ta hänsyn till sociala orsaker såsom fattigdom. Före 1938 kunde kvinnor som genomförde abort dömas till fängelse från en månad till två år, medan medhjälpare fick mellan sex månader till två år (Lennerhed 2002: 28). Den här kontexten är central för att förstå den sårbarhet som gestaltas i *Vide ung*.

Sårbarhetens rörelser – mannen

Varför har jag inte fått mens? Varför kommer det inte? Skulle haft det i går eller i dag.
Jag har väl aldrig –

Kan väl inte vara så att –

[...]

Oro och ängslan började sitt grävningsverk i henne, från timme till timme, dag till dag. Vakna på morgonen, nej det hade inte kommit. (Larsson 1951: 219)

När Veras mens inte kommer blir hon mer och mer orolig och måste till slut berätta för Age, mannen hon träffar, att hon är med barn. Det första han säger är att hon måste ”ta bort det”, det ”gör ju varenda tjej” (Larsson 1951: 220). Han fortsätter:

– Du får väl snacka med tjejerna på jobbet som kanske vet nån som kan ta bort. Sånt där brukar väl tjejer fixa själva, sånt kan väl inte en annan – fan i *hellvete* vikken *jävla* otur att du skulle bli på tjokken! Du *måste* greja bort det! (Larsson 1951: 220)

Vad den här passagen illustrerar är hur Age tar avstånd från Vera. Med sina ord distanserar han sig och lägger på så vis hela ansvaret för graviditeten på henne. Han försöker även avdramatisera ingreppet genom att säga att massor av ”tjejer gjort det” och att det nog inte är så ”farligt” (Larsson 1951: 221). Med hjälp av Ahmeds tankar om hur känslor kan leda människor till varandra och mot varandra menar jag att Age genom att röra sig bort från Vera ökar hennes sårbarhet. Vad jag senare kommer visa är att den här rörelsen inte bara finns i det privata, mellan individer, utan även mellan det privata och offentliga. I den här passagen gestaltas Ages negativa känslor som får konkreta verkningar i Veras liv. Som man kan han förneka sitt ansvar; det kan inte Vera eftersom fostret växer *i* hennes kropp. Vad hon står inför är att antingen låta graviditeten fortgå eller försöka avsluta den, något författaren och essäisten Adrienne Rich kommenterar i *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution* från 1976:

A man may beget a child in passion or by rape, and then disappear; he need never see or consider child or mother again. Under such circumstances, the mother faces a range of painful, socially weighted choices: abortion, suicide, abandonment of the child, infanticide, the rearing of a child branded ‘illegitimate’, usually in poverty, always outside the law. [...] Whatever her choice, her body has undergone irreversible changes, her mind will never be the same, her future as a woman has been shaped by the event. (Rich 1976: xiv)

Rich beskriver graviditetens konsekvenser när den inträffar utanför äktenskapet och att de val modern står inför är starkt påverkade av samhällets syn på graviditeten. Men i citatet används ordet ”choice”, vilket visar att trots den sårbarhet kvinnan är i finns – om än avskuret, präglad av patriarkala strukturer – aktörskap. I *Vide ung* illustreras agensen när Vera efter samtalet med Age försöker framkalla missfall. Hon badar bastu tills hon svimmar, lyfter så tungt så att det blixtrar framför ögonen, sitter med fötterna i het senapsgröt och sticker till slut upp skaftet till en sked i slidan. ”I rasande förtvivlan stod hon på golvet och rände upp skaftet gång på gång” (Larsson 1951: 229). Detta vittnar helt klart om den desperation Vera befinner sig i men visar även att hon försöker hantera den omöjliga situation hon har hamnat i – att framkalla ett missfall är svårt och abort ännu inte legaliserat.

Veras försök att framkalla ett missfall misslyckas. Till slut är det Age som desperat lyckas få tag i en man som kan genomföra en olaglig abort, vilket accentuerar den sårbarhet Vera befinner sig i.

Sårbarhetens rörelser – abortören

I abortsituationen är Vera ensam med mannen som genomför ingreppet och är därför helt utlämnad. Mannen leder henne in till ett rum bredvid pannrummet i källaren på ett höghus. Att aborten är illegal understryks av miljöskildringen som signalerar att det som borde genomföras på ett sjukhus i sterilitet nu görs i det fördolda. På ett bord står en otömd askkopp och ingreppet genomförs på en ottoman.

– Så där jävla sjäpig får ni väl inte vara heller. Ni har välan brett ut benen förr va? Ut med benen så man kommer åt!

Han bände isär hennes ben, drog ut handen och höll i hennes knän, drog henne närmare ljuset, han måste ju undersöka henne som han sa. Där låg hon flämtande, med benen utspärrade, utlämnad under hans blickar. Hon lade huvudet bakåt, åt sidorna, sträckte sig som om hon kunnat undkomma det, andades kort i små stötar. (Larsson 1951: 255)

[...]

Han lade tillbaka den rykande cigarett i askkoppen, drog isär hennes ben igen och kom med spegelröret, försökte få in det, men det tog emot. Hon började svettas.

– Trångt. Ni har tydligen inte varit med om mycket ni.

Han reste sig, letade efter nånting och fick tag i en ask med vaselin som han smorde på utsidan av spegeln.

– Isär med benen, nu går det nog bättre.

Och han förde in och vred och tryckte på så att spegeln till sist satt där.

Vera låg på rygg under behandlingen och var inte med och inte någon annanstans. Hon hettade av blygsel och skam, darrade av rädsla, svettades av det utspärrade, det som spärrade ut henne naken inför en främlings ögon. (Larsson 1951: 255–256)

Citaten är illustrativa för det visuella språk Larsson använder i *Vide ung* som tvingar läsaren att se det Vera utsätts för. Sårbarheten i situationen accentueras av mannens nonchalans och oförmåga att förstå Veras rädsla. Verben ”bände” och ”drog” visar att han med våld tvingar hennes ben isär medan orden ”utspärrade” och ”utlämnad” vittnar om Veras upplevelse. Hon ligger blottad, med sitt underliv exponerat i ljuset från lampan och mannens behandling blir ett övergrepp hon försöker ”undkomma”. Att mannen röker under det som i romanen benämns som ”behandlingen” förstärker den känsla av utsatthet som passagen skildrar. Det finns en hänsynslöshet och arrogans i mannens handlande, i hur han tvingar in instrument i hennes kropp och med ord som ”sjåpig” nedvärderar henne. Orden ”var inte med och inte någon

annanstans” vittnar om att Vera är i en traumaupplevelse som gör att hennes jag inte är ”med” medan hon kroppsligen i allra högsta grad är i rummet. Hon darrar, svettas och rodnar. Hon är inte där men känner ändå skam, vilket visar på en viktig dimension av Veras upplevelse av abortsituationen. Hon skäms inte bara för att hon blottar sitt kön för en främmande man, hon bär även på en kollektiv skam där kvinnan bär på skulden för vad hennes kropp utsätts för. Skammen bär på så vis på olika dimensioner och är illustrativ för att Veras levda erfarenhet är präglad av klass och samhällets förväntningar på henne som kvinna, vilket jag i det följande kommer illustrera.

I Ahmeds emotionsteori är känslor som nämnts mer än bara en inre privat upplevelse. Känslor genererar affekter och empati och är på så vis verksamma mellan människor; de är alltså inte bara något som känns i den enskilda kroppen. Som jag visade i det förra avsnittet är sårbarhet något som erfars i kroppen hos den utsatta, men den är även intentional och har på så vis effekt även utanför denna kropp. I citaten utsätts Vera för mannens vårdslöshet, och detta ökar på så vis hennes sårbarhet och gör en redan utsatt situation än mer prekär. Men abortörens handlande representerar även rörelsen i det offentliga – i politiska beslut och normativa ideal som har konkreta verkningar i det privata, för Veras situation. Moi skriver belysande att den fenomenologiska upplevelsen av kroppen alltid är ”historically situated, always engaged in interaction with ideologies and other social practices” (Moi 1999: 59). Hur Vera upplever abortsituationen är alltså präglad av samhällets syn på sex, äktenskap, abort och vad en kvinna är.

Även om både abort och preventivmedel diskuterades under mellankrigstiden, går det inte att komma ifrån att abort sågs som problematiskt. Anledningarna är flera. Som nämnts gick nativiteten på 30 talet ned, och det fanns därför en politisk önskan om att det skulle födas fler barn. I ljuset av detta blir modern viktig för staten och i förlängningen även för nationsbyggandet. Eugeniska idéer var under den här tiden starka och ”dåliga gener” skulle hindras från att reproduceras, vilket förvisso betydde att oönskade kvinnor skulle hindras från barnafödande; men i folkhemmets föreställning om det goda hemmet skulle även arbetarklassen inkluderas och fattigdom och sociala problem reformeras bort (Hellberg 2022: 121). Man utgick ifrån att längtan efter att bli mor var en del av kvinnans natur och därför var det samhällets uppgift att ge kvinnor – om än enbart ”rätt” kvinnor – möjlighet till ett gott moderskap. Idéhistorikern Lena Lennerhed som i flera verk har granskat vår

aborthistoria skriver att aborthistorien rör synen på liv och kropp, och att den är intimt förknippad med kvinnosyn och föreställningar om moderskapets betydelse för kvinnor (Lennerhed 2008: 11; Lennerhed 2017: 15). Synen på modern – ”kvinnan vars mål och centrala uppgift i livet är att vara mamma” – har gjort att moderskap i abortdebatten framhölls som det ”riktiga” och ”normala” för kvinnan (Lennerhed 2008: 11). Men centralt för att förstå Veras skam är även att hon blir gravid utanför äktenskapet, vilket är särskilt problematiskt för en fattig arbetarkvinna. Det var svårt att försörja ett barn som ensam kvinna, och moraliskt levde den fördömande synen på utomäktenskapliga förbindelser kvar. I befolkningskommissionens slutbetänkande syns även att man politiskt menade att äktenskapet var den bästa formen för moderskapet: ”Befolkningskommissionen har även i åtskilliga tidigare betänkanden starkt understrukit äktenskapets grundläggande betydelse för samhället” (SOU 1938:57, s. 102). Samtidigt menade kommissionen att den sociala vanära ogifta kvinnor försattes i var ett samhällsproblem, och i riksdagen debatterades frågan som ett problem för nationen, då det ledde till färre födda barn och fler illegala aborter (Hellberg 2022: 136–137). Synen på den sociala vanäran som drabbade ogifta kvinnor från politiskt håll var alltså kantad av dubbla budskap (Hellberg 2022: 137).

Att vilja ta bort ett foster och att ha utomäktenskapliga förbindelser som leder till en graviditet var skambelagt, oavsett klass, men för en kvinna i arbetarklassen tillkommer ännu en dimension. Sociologen Beverley Skeggs skriver i *Formations of Class & Gender* (1997) att gränsen mot att anses så kallat ”lössläppt” var tunn, och att bakgrunden är synen på arbetarna som en grupp i samhället som har sämre moral och därav behöver uppfostras (41–55). Arbetarklassen sågs som ett hot mot den rådande ordningen, vilket gjorde att man såg utbildning av mödrarna som central, då de skulle uppfostra kommande generationer. Skeggs analys bygger på en brittisk kontext som på olika sätt skiljer sig från den situation Sverige befann sig i under mellankrigstiden, men utifrån de eugeniska idéer som var starka fanns det även här föreställningar om arbetarklassens moral. Hellberg skriver att en så kallad ”eugenisk klassföreställning” debatterades av svenska läkare under 1920-talet och att föreställningen om arbetarklassens sämre gener syns litterärt (2022: 120–121). Veras klasserfarenhet är alltså central för att förstå den skam hon upplever, men förklarar även varför hon befinner sig i just den där källaren. Hon har inte kontakter eller råd att betala en kunnig abortör. Lennerhed skriver talande att abortfrågan är ”en kvinnofråga men också en klassfråga” (2008: 59). Hon fortsätter:

De dödsfall jag sett omtalas i pressen synes nästan alla vara kvinnor ur arbetarklassen, och de fällda abortörernas klassbakgrund var ofta densamma. [...] Det finns [...] starka skäl att anta att kvinnor med pengar kunde få relativt säkra, om än illegala aborter utförda, medan fattiga kvinnor utsatte sig för risker. (2008: 59)

För en kvinna från arbetarklassen är handlingsutrymmet begränsat och det fångas med tydlighet i *Vide ung*. Krasst framför berättaren att mannen som gjort Vera gravid får tag på en abortör som kallas "Rövaren" som ska "ha hundra kronor och en liter konjak" – "det var billigt, fanns dom som tog flera hundra" (Larsson 1951: 250). Ändå framställs Vera aldrig som helt utan agens. Från det att hon upptäcker att hon är gravid till det att hon utför aborten så skildras hennes utsatthet och hennes försök att hantera situationen. Försöken att framkalla missfall är ett exempel, men även att hon faktiskt tar sig till abortören är ett tecken på aktörskap. Innan hon kommer till den källare där ingreppet utförs utsätts Vera för ett sexuellt övergrepp som gör henne traumatiserad. Övergreppet sker för att hon behöver en konjaksflaska i tillägg till pengar för att betala för aborten, något Age vägrar ge henne. Konjaksflaskan får hon i stället av en "gubbe" i utbyte mot att hon tar på hans snopp. Hon är alltså traumatiserad redan innan, men tar sig ändå till platsen för mötet med abortören.

Allt i henne hade sjunkit ned till botten, utan vilja, utan tankar, stelnad, bara hjärtat dunkade dovt, svårt att andas. Men hon måste resa sig och gå. Den ena sekunden kändes det omöjligt, den andra sekunden omöjligare att sitta kvar där hon satt, den tredje sekunden stod hon på golvet, rafsade åt sig paketet och rusade ut genom dörren och ut i porten. (Larsson 1951: 250)

Vera lyckas uppåå viljekraft för att komma hemifrån, samtidigt som skildringen tydligt understryker att hon är nedbruten.

I romanen skildras Vera som ett offer för patriarkala strukturer och som tydligt begränsad av sin position i arbetarklassen samtidigt som Larsson också visar fram hennes förmåga att agera. Detta kan knytas till Lennerheds analys i verket *Historier om ett brott. Illegala aborter i Sverige på 1900-talet* (2008):

Historien om de illegala aborterna är fyllda av offerretorik. I den offentliga debatten utmålades kvinnor som offer för giriga smutsabortörer, som offer för skrupelfria män som gjort dem gravida och smitit från sitt ansvar, eller som offer för ett samhälle som nekade dem rätten till säkra aborter. Utan tvekan levde många kvinnor under svåra omständigheter, men det betyder inte att de saknade vilja och förmåga att handla. Till exempel att göra en abort. (Lennerhed 2008: 60–61)

Bilden Lennerhed ger stämmer väl med skildringen av Vera. Hon faller offer för en ”skrupelfri” man, en smutsabortör och samhällets normer, men gör, som Lennerhed skriver, ändå valet att göra en abort.

Sårbarhetens rörelser – väninnan

Efter aborten ligger Vera ensam i sitt uthyrningsrum. Värkar plågar henne och hon har feber och blöder. Att aborten är olaglig gör att Vera inte vågar be om hjälp och att väninnan Kicki, när hon kommer, tvekar att ringa efter ambulans.

Vad kunde hon göra, annat än att sitta hos henne, hålla henne i hand och trösta, ge henne lite vatten, torka svetten ur hennes panna? Det behövdes en läkare, det förstod Kicki. Läkare i ett sådant fall – hur skulle det bli? Men tänk om Vera låg och dog? (Larsson 1951: 262)

Kan man ringa efter ambulans? Törs man göra det, kan man göra det? Han hade sagt att vi inte fick ringa efter läkare om hon skulle jämra sig aldrig så. Han har gjort fel förstås den idioten. (Larsson 1951: 274)

Citaten visar att Veras sårbarhet sipprar över också på Kicki och att samhällets syn på abort gör något med både Vera och Kicki. Kicki hamnar i en situation där hon är rådlös. Hon vill hjälpa men är fastlåst mellan vad lagen säger, abortörens hot och väninnans dödssjuka kropp. När hon till slut springer ut för att ringa efter en ambulans kan hon inte, när den kommer, följa med till sjukhuset.

Ambulansmännen som var vana vid att någon närstående följde med till sjukhuset såg förvånade efter henne. De visste ju inte att hon inte kunde följa med och försöka förklara nånting, varken vågade eller kunde. Bara för henne att vänta, ängslas och vänta. (Larsson 1951: 275)

Kicki uppåddar kraften att ringa efter hjälp, men riskerar straff om hon följer med Vera. Hennes hjälplöshet syns tydligt i citaten och understryks av de frågor hon ställer sig själv i ett försök att fatta ett beslut. Det är också här hennes förmåga att handla formas. Hon blir en del av Veras utsatthet men handlar utifrån den positionen genom att trotsa lagen och abortörens ord. Men hennes aktörskap illustreras också som ilska.

Åh alla som genomgått samma helvete! Vi skulle samlas alla på en gång och skrika så det hördes i hela världen, skrika att vi vill inte *leva* inte *vara* i en värld där vi tvingas till något sådant! (Larsson 1951: 276)

Skulle dom inte buras in, karlarna, dom ansvarlösa knölarna, va? Jo, det skulle dom – tvingas att jobba hårt tjugu timmar om dygnet och varenda öre skulle ges åt kvinnorna, så att dom åtminstone kunde få vila opp sig en tid efteråt. Minns väl hur man fick släpa sig till jobbet, det rann blod från stolen ner på golvet i pölar, värkar så man satt dubbelvikt. Man hade inte råd att vara borta en dag, och ingen fick märka nånting hemma. Vem fan brydde sig om det – ? Ingen ens om man låg och dog, dom sticker svansen mellan benen och håller sig undan, jävla arslen. (Larsson 1951: 283)

Här framträder kritik mot könsmaktsordningen, men i berättelsen får Kicki även funktionen som ett universellt språkrör för arbetarklasskvinnornas situation, och enligt Williams så föregrips de krav på fri abort och delat ansvar som under 1960-talet fick allt starkare fäste (2014: 111). Kritiken Kicki framför visar även hur hon motsätter sig den offerposition samhället placerar henne i. Trots sin sårbarhet, eller snarare på grund av den, gör hon motstånd vilket är just vad man argumenterar för i antologin *Vulnerability in Resistance* från 2016. I introduktionen framhävs att sårbarhet är en av förutsättningarna för utövandet av motstånd och att sårbarhet är en aktiv position (Butler, Gambetti & Sabsay 2016: 1–11).

Sårbarhetens rörelser – läkaren

När Vera hamnar på sjukhus gestaltas – liksom i abortskildringen – rörelsen mellan det offentliga och privata och hur sociala normer har konkreta verkningar i Veras liv och kropp. Läkaren förhör Vera och utsätter henne för en mängd frågor om vem som gjort henne gravid och vem som utfört aborten. ”Vad skulle hon svara? Hon hade inga ord, med förseglad mun låg hon på rygg på en smal bår i operationsrummet” (Larsson 1951: 277). Under en halvtimme pressar läkaren Vera för att berätta, och när hon inte svarar blir han arg.

– Egentligen skulle ni få ligga, skulle inte ha någon hjälp. Hit till sjukhuset kommer ni – den ena efter den andra, blödande halvdöende, förstörda av klåpare med smutsiga fingrar. Men tiger det gör ni allihop, både om abortörerna och era ynkliga kräk till karlar, som tvingat er till det. Sen får vi läkare ta emot er och försöka lappa och göra vad vi kan efter såna där jävlar. (Larsson 1951: 278)

Läkarens vrede riktar sig mot männen som gör kvinnorna gravida och mot de illegala abortörerna, men raseriet riktas framför allt mot de kvinnor som låtit sig bli gravida och sedan hamnat hos ”klåpare”. Vera avpersonifieras och blir representant för arbetande kvinnor i allmänhet och läkarens ilska lyfts aldrig till en strukturell nivå där det är klassamhället som står bakom att kvinnorna överhuvudtaget hamnar på

sjukhus. Det kan relateras till den skam Vera upplever under själva aborten – som kvinnan i arbetarklassen bär hon på skulden för vad hennes kropp utsätts för.

Läkaren får inte de svar han önskar och bestraffar sedan Vera för att hon genomfört en illegal abort genom att utföra en skrapning utan bedövning. Som läsare tvingas man – genom Larssons ingående beskrivning – se den brutalitet Vera utsätts för.

Läkarens ansikte var bistert medan han drog på sig gummihandskarna. Sen tog han instrumenten – spegeln först, sen en liten skopa med långt skaft såg det ut som –

Han körde in skopan och vevade runt runt med kraftiga tag.

Vera vrålade och skrek.

– Så, nu är det över.

Han slängde instrumentet så att det klirrade, tog lugnt av sig handskarna.

– Något fel på lungorna tycks ni inte ha. Och inte *där* heller nu. (Larsson 1951: 279)

Liksom i passagen som skildrar den illegala aborten framställs läkarens ingrepp som ett övergrepp. Även här är det ett instrument som tvingas in i Veras kropp, in i det mest intima. Att läkaren efter skrapningen slänger ifrån sig instrumentet men ”lugnt” tar av sig handskarna framhäver även en maktdimension som gör passagen särskilt svår att läsa. Läkaren framställs som en auktoritet med tolkningsföreträde över hur den sjuka kroppen ska behandlas och bakom hans handlande finns samhällets syn på den kvinnliga kroppen, varav en särskilt viktig aspekt är den normativa synen på moderskap. I *Making Sense of Motherhood. A Narrative Approach* (2005) skriver sociologen Tina Miller att moderskap som institution är historiskt, socialt, kulturellt, politiskt och moraliskt format. Moderskapsinstitutionen formar kvinnors upplevelser av att vara kvinna, och hon menar att kulturella föreställningar om kvinnors önskan att bli mödrar är så mäktiga att de påverkar kvinnor vare sig de blir mödrar eller ej (Miller 2005: 3). I Hellbergs analys av den här passagen berörs inte specifikt moderskap, men hon framför en annan viktig poäng. Som tidigare nämnts så togs det inte hänsyn till sociala skäl i den abortlag som infördes 1938. Tanken var att fattigdomen och därmed de sociala orsakerna skulle byggas bort av samhället, men, som Hellberg understryker, så skildrar Larsson en verklighet där fattigdomen för arbetarkvinnor inte är bortbyggd och att oönskade graviditeter enbart drabbar kvinnor (2022: 194–195).

Avslutning

Gestaltningen av Veras abort och behandlingen på sjukhuset efteråt kan tolkas som ett avskräckande exempel för hur det kan gå om man har osäkra sexuella relationer, vilket Hellberg påtalar (2022: 195). En liknande tanke finns hos Adolfsson som kallar *Vide ung* för en proletär bildningsroman och menar att den har ett speciellt syfte, inriktad på en bestämd publik: ”Läsaren är den unga flickan på väg ut till ett eget liv i storstaden, avsikten är att varna och vägleda” (1980: 250–251). I min läsning ser jag romanen som en del av en arbetarlitterär tradition att vilja dokumentera och blottlägga klassamhället. På så vis kan romanen ses som en del av ett större samtal där texten kritiserar rådande ordning. *Vide ung* blir genom sin socialrealism en kommentar till en samtid där klass var avgörande för vilken trygghet och välfärd man kunde få. Genom det kvinnliga perspektivet visar Larsson även läsaren att den arbetande kvinnan på grund av sitt kön är i en särskilt utsatt position.

I *Vide ung* är kvinnan det centrum ur vilken berättelsen växer fram. Den arbetande kvinnans situation visas fram, och som läsare får vi se henne som både utsatt och aktör. Detta nyanserar bilden av arbetarklassens kvinnor och manar oss att revidera den offerretorik som gärna tillskrivs kvinnor som befinner sig i utsatthet på grund av sitt kön och sin klasstillhörighet. Det är också det jag menar är styrkan i Larssons författarskap, att hon låter oss se den arbetande kvinnan som sårbar men aldrig passiv.

Källor

- Adolfsson, Eva 1980. ”Man unnar sina döttrar lite bättre!”. Om Inga Lena Larssons storstadstrilogi”. I Adolfsson, Eva, *Livsstycken. Om Kollektivets röster, varuvärldens myter, kvinnors liv och dikt*. Stockholm: Liber Förlag: 246–262.
- Ahmed, Sara 2014. *The Cultural Politics of Emotion*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Butler, Judith, Zeynep Gambetti & Leticia Sabsay 2016. ”Introduction”. I Butler, Judith, Zeynep Gambetti & Leticia Sabsay (red.), *Vulnerability in Resistance*. Durham & London: Duke University Press: 1–11.
- Dancus, Adriana Margareta, Mats Hyvönen & Maria Karlsson 2019. ”Mobilizing Vulnerability in Scandinavian Art and Culture”. I Dancus, Adriana Margareta, Mats Hyvönen, & Maria Karlsson (red.), *Vulnerability in Scandinavian Art and Culture*. New York: Springer International Publishing, e-bok, <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-37382-5> (hämtad 12.06.24): 1–15.

- Hellberg, Therese 2022. *Vanära, fattigdom och dubbelarbete. Om kvinnors platser och värden i folkhemmet i romaner och krönikor 1940–1955*. Diss. School of Arts and Communication Dissertation Series. Malmö: Malmö universitet, institutionen för konst, kultur och kommunikation. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1689348/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 12.06.2024).
- Larsson, Inga Lena 1951. *Vide ung*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lennerhed, Lena 2008. *Historier om ett brott. Illegala aborter i Sverige på 1900-talet*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Lennerhed, Lena 2017. *Kvinnotrubbels. Abort i Sverige 1938–1974*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Lennerhed, Lena 2002. *Sex i folkhemmet. RFSUs tidiga historia*. Hedemora & Uppsala: Gidlund.
- Miller, Tina 2005. *Making Sense of Motherhood. A Narrative Approach*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Myrdal, Alva & Gunnar Myrdal 1934. *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonnier.
- Moi, Toril 1999. "What Is a Woman?" Sex, Gender, and the Body in Feminist Theory". I Moi, Toril, *What is a Woman? And Other Essays*. Oxford: Oxford University Press: 3–120.
- Rich, Adrienne 1977. *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution*. New York: Bantam Books.
- Skeggs, Beverley 1997. *Formations of Class & Gender: Becoming Respectable*. London, Thousand Oaks & New Delhi: SAGE Publications.
- Sohl, Lena 2014. *Att veta sin klass. Kvinnors uppåtående klassresor i Sverige*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- SOU 1938: 57 *Slutbetänkande angivet av Befolkningskommissionen. [Elektronisk resurs]*. Stockholm: Nord. bokh. i distr. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:sou-1378838> (hämtad 12.06.2024).
- Williams, Anna 2014. "Dagsverke, dröm och demokrati. Exempler Vilhelm Moberg och Inga Lena Larsson". I Jonsson, Bibi, Magnus Nilsson, Birthe Sjöberg & Jimmy Vulovic (red.), *Från Bruket till Yarden. Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur*. Lund: Absalon: 105–115.
- Ydrefelt, Vera 2022. *Agerande skörhet. Kropp och sårbarhet i arbetarförfattaren Inga Lena Larssons romaner Vattenpass, Vide ung och Födelsenatt*. Masteruppsats. Uppsala universitet, litteraturvetenskapliga institutionen. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1668161/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 12.06.2024).